

QISHLOQ XO'JALIGIDA KLASTERLAR TASHKIL ETISHNING AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDAGI O'RNI

Dinora Atamurot qizi Haydarova

TerDU Iqtisodiyot mutaxassisligi 2-kurs magistranti

[*dinara.haydarova.14@gmail.com*](mailto:dinara.haydarova.14@gmail.com)

Annotatsiya. Ushbu maqolada klasterlar faoliyatini takomillashtirish, ular orqali aholini ish bilan ta'minlash va turmush darajasini yaxshilash yo'llari tahlil qilingan. Paxtadan mo'l hosil olish yo'llari va eksport bo'yicha ko'rsatkichlar asoslangan.

Kalit so'zlar: klaster korxonalar, yangi ish o'rni, investitsiyaviy loyihalar, to'qimachilik mahsulotlari, samaradorlik, yuqori natijalar.

Abstract. This article analyzes the ways of improving the activity of clusters, providing employment to the population and improving the standard of living through them. It is based on the ways of obtaining abundant harvest from cotton and export indicators.

Keywords: cluster enterprises, new job, investment projects, textile products, efficiency, high results.

Kirish. Qishloq xo'jaligida chuqur islohotlarni amalga oshirmasdan va sanoatni rivojlantirmasdan ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan 2017- 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha "Harakatlar strategiyasida" mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish maqsadida belgilangan ustuvor yo'nalishlarda qishloq xo'jaligi bo'yicha bajariladigan ishlar yuqori ahamiyat kasb etgan.

Qishloq xo'jaligida sanoatni rivojlantirmasdan va chuqur qayta ishlashni yo'lga qo'ymasdan maqsad qilingan yuqori natijalarga erishib bo'lmasligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda. Qishloq xo'jaligida erishilayotgan yutuqlar yanada islohotlar ko'lamini kengaytirishni talab qilmoqda. Bugunga kelib barcha sohalarda klaster usuli joriy qilingan. Yalpi qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 20,5 foizi agroklastlar tomonidan yaratilmoqda. Natijada so'nggi 5 yilda hududlarda 31,5 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi. Klaster usuli joriy qilingan buyon paxtadan mo'l hosil olinmoqda va hosildorlik o'tgan yillarga nisbatan 1,2 martaga va hosildorlik 5-6 sentnerga oshib bormoqda. Prezidentimiz tomonidan qishloq xo'jaligida klasterlar faoliyatini yanada takomillashtirish borasidagi amaliy islohotlar natijasida aholi bandligi ta'minlanmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Bugungi globallashtirish davri yuqori iqtisodiy o'sishga erishish, aholining turmush darajasi va daromadini oshirish, ichki va tashqi bozordan o'rin egallashni talab qilmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga ko'ra, barcha sohalarda, ayniqsa, qishloq xo'jaligida klaster usulini joriy qilish orqali aholini ish bilan ta'minlashga erishiladi. AQSH va Kanadadagi don klasterlari, Daniya sut mahsulotlari klasteri, Shvetsariya pishloq klasteri,

Fransiyaning vino-konyak klasterlari hamda AQSh Kaliforniya vinochilik klasteri yuqori raqobatbaroshlik ko'rsatkichlarini namoyon etib kelmoqda[]. Mamlakatimizda ham klaster islohotlari jadallashmoqda, jumladan: 2023 yil 10 yanvardagi "Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini tubdan isloh qilish hamda sohaning eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi [1] farmonida paxta xom ashyosini yetishtirish hajmi oshganligi, sifati yaxshilanib, o'zimizda qayta ishlanmoqda. Jami 134 ta klaster asosiy kuchga aylangan.

Natijalar. Klasterlar jahon iqtisodiyotining o'sish drayveri sifatida barcha sohalarda qariyb 50 foizini egallagan. AQSHda 380 ta klaster bor va YAIMning 60 foiziga klasterlarga to'g'ri keladi. Italiya sanoatida band bo'lganlarning 43 foizi 206 ta klasterda mehnat qiladi va mamlakat eksport ulushida ushbu klasterlar 30 foizni tashkil qiladi. Xitoyda 60 dan ortiq maxsus klasterlar 30 mingga yaqin korxonani birlashtiradi va ularda 3,5 mln kishi mehnat qiladi. Bu korxonalar yiliga 200 milliard AQSH dollariga teng mahsulot ishlab chiqaradi.

Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti ekspertlari tadqiqotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2018-2022-yillarda jami 506 ta klaster shakllantirilgan. Oxirgi besh yilda ular tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi 32 baravar oshgan va 2022 yilda 28,7 trillion so'mga yetgan.

Sanoat mahsulotlari eksportidagi klasterlarning ulushi 2022-yilda 11,4 % ga yetgan bo'lsa, 2019 yilda bor yog'i 5 % ni tashkil etgan. Klasterlashtirish samarali ekanligi va yuqori samara berayotganligini bilish ko'rsatkichlar orqali qiyin emas. Mehnat unumdorligi 2018-2022-yillarda klaster tizimida 12,9 baravarga oshib, investitsiyalarning rentabellik koeffitsiyenti 1 dan 1,4 ga oshgan. Bu ko'rsatkichlar va tahlillar yurtimizda klaster usuli yaxshi yo'lga qo'yilganligini, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va tadbirkorlarning qiziqishini orttirishiga imkoniyatlar mavudligini ko'rsatadi. Rivojlangan davlatlarga nazar solsak, klasterlashtirish orqali mehnat unumdorligi va samaradorlik ko'rsatkichiga erishishini ko'rish mumkin. Barcha sohalarda, ayniqsa sanoatda klasterlarni yo'lga qo'yish orqali savdo, ilm-fan, logistika kabi sohalarni birlashtirish imkoniyati yaratiladi.

Quyida klaster korxonalar faoliyati misolida aholi bandligini ta'minlash darajasini ko'rib chiqamiz:

Mamlakatimizda birinchilardan tashkil etilgan "TCT Cluster" – ko'p tarmoqli klaster bo'lib, uning tarkibida "TCT Agro Cluster" paxta va g'allachilikka, "TCT Rice" sholichilikka, "TCT Fish" baliqchilikka ixtisoslashgan klasterlar faoliyat ko'rsatadi. Tumanda klaster usuli joriy qilinishidan oldin 630 ta fermer xo'jaligi va 1698 nafar kishi ish bilan ta'minlangan bo'lsa, hozirda klaster tarkibiga kiruvchi korxonalarda doimiy va mavsumiy ishlarda 9 ming kishi qishloq xo'jaligi xodimi sifatida faoliyat yuritmoqda.

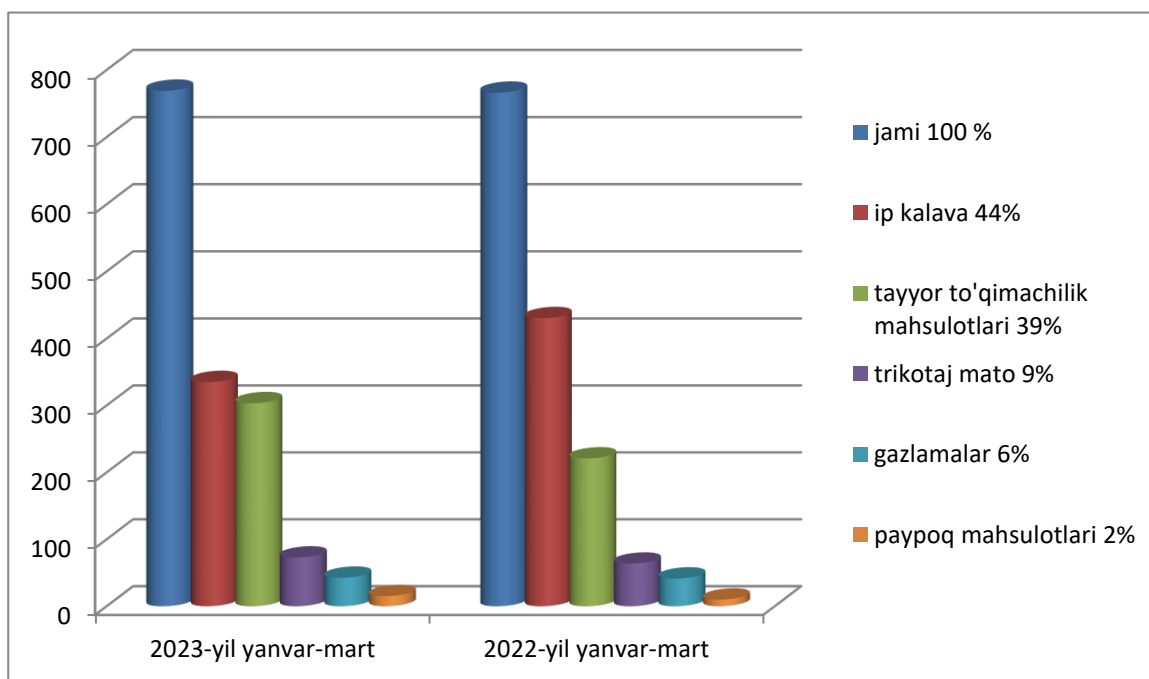
Qiziq tumanida tashkil etilgan " SURXON COTTON TEXTILE CLUSTER" xorijiy korxonasi 2020 yilda ish boshlab, 24300 gektar yerda faoliyat

ko'rsatgan va 450 nafar ishchiga qulay mehnat sharoiti yaratgan, 2021 yilda ish bilan bandlar 4318 nafardan oshib, yana 1200 ta ish o'zni yaratish rejalashtirilgan.

“Parvoz Humo Ravnaq Trans” paxta-to'qimachilik klasteri tomonidan G'ijduvon tumanida Prezidentimizning 23 fevraldagi kasanachilik rivojlantirish to'g'risidagi qaroriga ko'ra, taqdim etilayotgan imtiyozlar natijasida 3 ming nafar xotin-qiz kasanchilikka jalb qilinishi rejalashtirilgan.

Toshkent viloyatida faoliyat yuritayotgan paxta-to'qimachilik klasterlari tomonidan 2021-2025 yillar davomida qiymati 1 trln so'mlik investitsiya loyihalari amalga oshirilishi va qishloq joylaridagi aholining 2,1 ming nafari ish bilan ta'minlanishi rejalashtirilgan. 2020-2021 yillarda meva sabzavotchilik klasterlari tomonidan mahsulot yetishtirilib, 115,6 foizga oshgan. Shundan, 35,4 mln dollarlik qishloq xo'jaligi mahsuloti eksport qilingan. 2022-2025 yillarda Toshkent viloyatida pillachilik va sholichilik klasterlari tomonidan 3 mingga yaqin ish o'rinlari yaratish rejalashtirilgan.

2023-yil yanvar mart oylari yakuni bo'yich 769,0 mln. AQSH dollarlik to'qimachilik mahsulotlari eksporti amalga oshirilib, umumiy eksportning 13,5 % ini tashkil etib, o'tgan yilgan nisbatan 0,4 % ga ko'paydi.

2.2.1-rasm. To'qimachilik mahsulotlari eksporti (mln. AQSH dollari)[5]

Eksport qilingan to'qimachilik mahsulotlari tarkibida ip kalava, tayyor to'qimachilik mahsulotlari – asosiy ulushni egallagan. Yil boshidan 486 turdagi to'qimachilik mahsulotlari dunyoning 46 ta davlatiga eksport qilingan.

Paxtachilik va to'qimachilik sanoati klaster usuli bilan bog'liq. Chunki birgina Romitan tumanida 8 ming gektar maydonga paxta ekilganda, qiymati 10 mln AQSH dollarlik xom ashyo sotilgan. Klaster usuliga o'tganidan keying natija 15-25 barobar ko'payib 150 million dollar, hatto undan ham oshirish mumkin.

Agar oddiy xomashyo eksportidan 10 million kelib tushsa, qolgan natijani ko'z oldimizga keltirib ko'rishimiz kerak.

2.2.2-jadval

Davlatlar kesimida to'qimachilik mahsulotlari eksporti (yanvar-mart, mln. AQSH dollari)[5]

Davlatlar	2022-yil	2023-yil	O'sish sur'ati, % da
Rossiya Federatsiyasi	260,5	268,4	103,0
Turkiya	156,9	129,0	82,2
Qirg'iz Respublikasi	98,0	111,0	113,2
XXR	119,7	83,8	70,0
Qozog'iston	13,5	26,8	197,7
Polsha	21,3	22,5	105,6
Eron	14,7	20,1	136,8
Italiya	15,2	17,2	112,8
Belarus	7,6	16,7	2,2 m
Tojikiston	3,5	11,5	3,3 m
Ozarbayjon	3,4	9,3	2,7 m
Ukraina	8,2	8,0	97,8
Germaniya	6,7	7,7	114,4
Misr	6,0	5,4	89,9
Boshqa davlatlar	30,8	31,7	102,8

Jadval ma'lumotlariga ko'ra, to'qimachilik mahsulotlarining eksportdagi eng katta ulushi Rossiya (34,9 % - 268,4 mln. AQSH dollari) va Turkiya (16,8 % - 129,0 mln AQSH dollari) davlatlariga to'g'ri kelmoqda. Yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish natijasida 2030-yilda, paxta tolasini zamonaviy texnologiyalar asosida chuqur qayta ishlash bilan ichki va tashqi bozorda talab yuqori bo'lgan tayyor va ekologik toza to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarishni 5 martaga oshirishga erishiladi.

Muhokama. Hisob-kitoblarga ko'ra, O'zbekiston uchun 2022/23 yillarda paxta yetishtirish maydoni 980 ming gektar ajratilib, paxta ishlab chiqarish 675000 metrik tonna rejalashtirilgan va ishlab chiqarish klasterlari tomonidan ip-kalava ishlab chiqarish korxonalariga investitsiyalar ko'paytirildi. 2022-yil bahorida paxta ekinlari uchun yetarlicha yog'ingarchiliklar bo'lgan edi, ammo yozning cho'qqisida harorat kechasi va kunduzi yuqori bo'lganidan, ko'p hududlarda paxta hosili kam bo'ldi. O'zbekiston paxta-to'qimachilik klasterlari assotsiatsiyasi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda paxta ishlab chiqaruvchi, paxta tozalovchi va ipni yigiruvchi 134 paxta klasterlari mavjud. Bu klasterlar mato ishlab chiqaradi va ba'zilar tayyor kiyim-kechak ishlab chiqaradi. Barcha klasterlarga paxta yetishtirish uchun yer ajratilgan, lekin qo'shimcha ravishda viloyatdagi fermerlar bilan shartnoma tuzadilar. Mintaqadagi fermerlardan belgilangan paxtachilik klasteri bilan shartnoma tuzish talab etiladi va ular paxtasini hattoki bir xil hududdagi boshqa klasterlarga sota olishmaydi. Bundan tashqari, paxtaning minimal narxi davlat tomonidan belgilanadi va fermerlar paxtani yuqori narxda sotishi imkonsiz bo'lib qoladi.

Xulosa. Xulosa o'rnida, klasterlar shakllantirilgan hududlar iqtisodiy o'sishda yetakchi o'ringa chiqadi. Ular milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini belgilaydi. Klasterlar bo'lmagan hududlar iqtisodiy holatni yomonlashtirib, rivojlanishni orqada qoldiradi. Klasterlar tarmoqlarni to'ldirish, aloqalar o'rnatish va biznesga tegishli ma'lumotlarni tarqatishda sanoatga qaraganda samaraliroq hisoblanadi. Shuningdek, hududning aholisini ish bilan ta'minlaydi, ish haqi darajasini oshishiga erishiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-yanvardagi PF-2-sonli Farmoni
2. Sh.M.Mirziyoyevning "Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2021-yil 16-noyabrdagi PF-14-son Farmoni
3. Mo'minov X.I. Klasterning nazariy asosi va rivojlanish holati / "Qishloq xo'jaligida klaster tizimini rivojlantirish: tajribalar, natijalar va istiqbolli yo'nalishlar" mavzusidagi: Respublika ilmiy – amaliy anjumani materiallari to'plami. – Buxoro, 2019. 9-11
4. Черненко А.А. Формирование зернового кластера как условие повышения эффективности региональной экономики. Дис. ... канд. экон. наук:08.00.05 / Черненко Александра Александровна. – Краснодар, 2014. – 194 с.
5. stat.uz
6. lex.uz
7. agro.uz